

Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos

Jolanta Kovalevskaitė, Erika Rimkutė

Anotacija. Iki šiol *morfologinėmis samplaikomis* (toliau MS) laikyti dvižodžiai ar ilgesni iš kaitomų ar (ir) nekaitomų kalbos dalių sudaryti sustabarėję junginiai, turintys bendrą reikšmę ir atliekantys vienos (dažniausiai nekaitomos) kalbos dalies funkciją. Kadangi lietuvių kalboje tą pačią funkciją atliekantys žodžiai (pvz., *kažin kur* – *kažkur*, *vieną kartą* – *vienąkart*) dėl rašybos taisyklių rašomi skirtingai, nuspręsta, kad reikėtų išplėsti MS sąvoką ir MS vadinti ne tik kelių žodžių kombinacijas, bet ir kelių žodžių sąaugas. Nustatyta, kad nemažą MS dalį sudaro šiame straipsnyje aprašytos, iš morfologiškai anotuoto „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ išrinktos suaugtinės dalelytės,rieveksmiai, jungtukai, prielinksniai, ištiktukai ir įvardžiai.

Skiriami du MS tipai: 1) MS, sudarytos iš kelių žodžių, jas siūloma vadinti sudėtiniais žodžiais; 2) MS, kurios yra kelių žodžių sąaugos, jas siūloma vadinti suaugtiniais žodžiais. Lietuvių kalbotyros darbuose nekaitomos kalbos dalys ir iš jų sudarytos keliažodės kombinacijos aprašomos nenuosekliai vartojant terminus *samplaikinis*, *sudėtinis*, *sudurtinis*, *suaugtinis žodis*; taip pat nevienodai suprantami ir terminai *žodžių junginys*, *konstrukcija*. Apie terminų įvairovę ir nenuoseklų vartoseną rašoma trečioje straipsnio dalyje. Antroje straipsnio dalyje pateiktos iš „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ išrinktos suaugtinės samplaikos, paaiškinta jų struktūra.

Reikšminiai žodžiai: morfologinės samplaikos, sudėtiniai žodžiai, suaugtiniai žodžiai, tekstynas, nekaitomos kalbos dalys.

Įvadas

Tokiems vienetams, kaip šiame straipsnyje aprašomoms morfologinėms samplaikomis, daugiausia dėmesio skirta čekų frazeologijos tyrimuose (plg. *Čekų frazeologijos ir idiomatikos žodyną* (*Slovník české frazeologie a idiomatiky*)). Čekų kalboje šie leksiniai vienetai priskiriami stabiliesiems junginiams (angl. *multi-word lexemes*) ir vadinami gramatinėmis idiomomis (angl. *grammatical idioms*), nes yra sudaryti iš nekaitomų (angl. *grammatical*) (arba kaitomų ir nekaitomų) žodžių, dėl to nelaikomos tipiškomis idiomomis. Taip pat svarbu, kad tokie vienetai atlieka vienos nekaitomos kalbos dalies funkciją (Čermák, 2007).

Lietuvių kalbos MS¹ kaip tam tikras reiškinys išryškėjo automatiškai morfologiškai anotuotuose tekstuose. Morfologiniame anotatoriuje (Zinkevičius, 2000) įdiegtuose žodynuose pateikti atskiri žodžiai, nepaisant to, kad kai kurių žodžių kombinacijos² turi bendrą reikšmę. Morfologinio anotatoriaus dabartinės lietuvių kalbos žodžių duomenų bazės pagrindą sudarė DLKŽ, kuriame pateikta nedaug bendrą reikšmę turinčių keliažodžių vienetų, nors lietuvių kalboje tokių vienetų yra gana daug.

Iki šiol MS buvo laikomos dvižodės ar ilgesnės iš kaitomų ir nekaitomų kalbos dalių sudarytos sustabarėjusios kombinacijos, kurios traktuojamos kaip semantiškai bei sintaksiškai nedalomas vienetas ir atlieka vienos (dažniausiai nekaitomos) kalbos dalies funkciją, pvz.: *bet kur*, *iš tolo*, *kažin kaip*, *nuo mažens*, *nors ir*, *be to* (Rimkutė, 2006). Tačiau tokie žodžiai, kaip *kažkur*, *vienąkart*, taip pat yra sudaryti iš dviejų ar daugiau dėmenų, turi bendrą reikšmę, atlieka tą

pačią funkciją, tik dėl rašybos taisyklių rašomi kartu. Taigi matyti, kad tiek *kažkur*, tiek *kažin kur* yra samplaikos (pirmu atveju morfemų samplaika, antru atveju – žodžių samplaika), todėl norima išplėsti MS sąvoką ir MS vadinti ne tik kelių žodžių kombinacijas (sudėtinis žodžius³), bet ir kelių žodžių sąaugas (plačiau žr. dalį „Morfologinėmis samplaikomis laikytinų sąaugų analizė“).

Kadangi MS yra skirti keli darbai (žr. Rimkutė, 2006; Rimkutė, 2009), šiame straipsnyje išsamiai tiriami suaugtiniai žodžiai, arba sąaugos⁴, kuriuos galima laikyti vienu iš MS tipų. Tuose teoriniuose darbuose, kuriuose bent užsimenama apie sudėtinę arba suaugtinę MS tipo vienetus, vartojama terminija įvairuoja, jai aptarti skirta 3 dalis.

Morfologinėmis samplaikomis laikytinų sąaugų analizė

Suaugtinės dalelytės,rieveksmiai, jungtukai, prielinksniai, ištiktukai ir įvardžiai „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne“

Iš 111 745 938 žodžių sudaryto „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ (toliau DLKT) išrinktų įvairių kalbos dalių lemu sąrašų matyti, kad suaugtinių žodžių, laikytinų MS, yra gana daug (plg. rasti 153 suaugtiniairieveksmiai, 10 jungtukų, 29 dalelytės, 6 prielinksniai, 9 įvardžiai ir 11 jaustukų; žr. 1 lentelę).

1 lentelė. MS tipai

Kalbos dalis, kuria laikytinos MS	MS tipai
1. Rieveksmiai	sudėtiniai 257 suaugtiniai 153
2. Jungtukai	sudėtiniai 16

¹ Pirmą kartą terminą *morfologinė samplaika* 2001 m. pavartojo R. Marcinkevičienė rašydama apie sustabarėjusius kalbos vienetus.

² Terminas *kombinacija* vartojama DLKŽ pateikta pirmąją reikšme: „dalių jungimas, derinys“.

³ Dėl termino *sudėtinis žodis* žr. poskyrį „Sudėtinis žodis“.

⁴ Šiame straipsnyje terminai *suaugtiniai žodžiai* ir *sąaugos* vartojami sinonimiškai (diskusiją dėl terminų žr. skyriuje „Diskusija dėl terminų, kuriais įvardijamos samplaikos ir sąaugos“).

Kalbos dalis, kuria laikytinos MS	MS tipai
	suaugtiniai 10
3. Dalelytės	sudėtiniai 19 suaugtinės 29
4. Prielinksniai	sudėtiniai 9 suaugtiniai 6
5. Įvardžiai	sudėtiniai 32 suaugtiniai 9
6. Jaustukai	sudėtiniai 31 suaugtiniai 11

Pirmoje lentelėje kaip sąaugos skaičiuoti tie žodžiai, kuriuose vienas arba abu dėmenys gali būti vartojami savarankiškai arba gali įeiti į kitas sąaugas ar kitas nekaitomų žodžių kombinacijas, pvz.: *visgi* – *vis dėlto*, *bene* – *tebe*, *bemaž*.

Samplaikiniairieveksmiai, prielinksniai ir kt. Samplaikinės nekaitomos kalbos dalys yra labai dažnos lietuvių kalboje (jų klasifikacija ir dažnumai pateikti Rimkutė 2009). Kai kurie suaugtiniai nekaitomi žodžiai taip pat dažnai vartojami lietuvių kalboje, pvz., suaugtinės dalelytės *taigi*, *galbūt*, *netgi* DLKT pavartotos atitinkamai 53399, 25523, 23429 kartus; dažniausi suaugtiniai jungtukai yra *kadangi* (31363) ir *tiktai* (12447). Iš dažniausių prielinksnių paminėti *anapus* (2845), *abipus* (595), *kitapus* (478)⁵; ypač dažnai „Dabartinės lietuvių kalbos tekste“ pavartoti suaugtiniairieveksmiai *šiandien* (49681), *irgi* (29801), *tuomet* (26808).

Iš pirmos lentelės matyti, kad tekste beveik dvigubai daugiau yra sudėtinių MS nei suaugtinių. Iš to galima spręsti, kad lietuvių kalbai būdingesnės iš dviejų ar daugiau žodžių sudarytos MS.

Aiškių ribų tarp tų dviejų MS tipų negalima nubrėžti, nes samplaikų vartojimo sąaugomis procesas tebevyksta; plg. V. Labutis (1964, p.119) rašė, kad „griežtų ribų tarp samplaikinių ir sudurtinių dalelyčių nėra“. Kartais samplaikos virsta sąaugomis sutrumpėjus vienam iš samplaiką sudarančių dėmenų, dėl to pasikeičia ir samplaikų rašyba.⁶ Kadangi MS dažniausiai sudarytos iš nekaitomų žodžių, jų rašyba įvairuoja, be to, rašybos taisyklės, nustatančios žodžių rašymą kartu ar atskirai, yra gana painios, plg. rašybą su dalelyte *gi*⁷. Vadinasi, vertinant, ar kelių žodžių kombinacija arba suaugtinis žodis laikytinas MS, negalima pasikliauti vien rašyba, plg. Labutį (1964, p.119):

„jeigu dalelytės *kadgi*, *dargi*, *netgi* ir kt. būtų rašomos dviem žodžiais, be abejo, jos būtų samplaikinės, o dabar praktiškiau jas laikyti sudurtinėmis“.

⁵ Visi prie dažniausių suaugtinių prielinksnių paminėti žodžiai gali būti vartojami ir kaiprieveksmiai (žr. 5 lentelę), bet kaiprieveksmiai jie nėra ypač dažni.

⁶ Žodžių junginiai bei samplaikos, kartais net nedideli sakiniai, sutrumpėjus bent vienam jo nariui, kuris atskirai nebepateiktas, ir likus tik vienam kirčiui, rašomi vienu žodžiu, pvz.: *anąkart*, *anapus*, *dąkart*, *daugmaž*, *dienąnakt*, *dievaži*, *kažin*, *nėkart*, *keliasdešimt*, *viskas*. Vienu žodžiu rašytini ir *galbūt*, *kaipmat*, *turbūt*, *žūtūt* (Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba, 1989, p.37).

⁷ V. Labutis (1964, p.122) rašo: „Dalelytės *gi* rašymas skyrium ar drauge su kitu žodžiu (t. y. vertimas sudurtinio žodžio dėmeniu *gi*) yra susitarimo reikalas. Rašyba čia ne visuomet rodo *gi* savarankiškumo laipsnį.“

Įvairuojanti rašyba atspindi elektroniniame diskurse, kai pradedama rašyti taip, kaip tariama, t. y. kai nedaromos ryškios pauzės tarp žodžių, kai tarnybiniai žodžiai prilijami prie prasminių. Naujausi tyrimai (Lukašenko, 2009) rodo, kad tokiose samplaikose kirtį gauna tik vienas iš samplaikos dėmenų, o tai gali skatinti ir tokių žodžių suaugimą, taigi ir rašymą kartu. Galima daryti prielaidą, kad ateityje kai kurių MS rašyba gali būti pakeista, pvz., *per daug, iš tikrųjų, kol kas* (plg. *turbūt, galbūt*, anksčiau buvo rašoma atskirai, o dabar rašoma kartu; *per daug* buvo rašoma kartu, o dabar atskirai).

Suaugtinės dalelytės,rieveksmiai, jungtukai, prielinksniai, ištiktukai ir įvardžiai lietuvių kalbotyros darbuose

Šiame poskyryje pateiktos iš DLKT išrinktos suaugtinės dalelytės,rieveksmiai, jungtukai, prielinksniai, ištiktukai ir įvardžiai. Aprašyta jų struktūra, trumpai apžvelgta, kaip gramatikose ir kituose kalbiniuose darbuose aprašomi suaugtiniai nekaitomi žodžiai.

Kadangi DLKT morfologiškai buvo anotuotas automatiškai, todėl kalbos dalys ne visada gali būti tiksliai nustatytos. Gali būti taip, kad vienas kuris žodis žodynuose priskiriamas kelioms kalbos dalims (pvz., *vėlgi* laikoma dalelyte irrieveksmiu, *nagi* – dalelyte ir jaustuku), o šiame darbe tas žodis priskirtas tik vienai kalbos daliai.⁸

Tokią skirtingą nekaitomų žodžių klasifikaciją lėmė kelios priežastys: kuriant morfologinės analizės programą remtasi ankstesnėmis DLKŽ laidomis (išsamiau žr. Zinkevičius, 2000); kalbos dalių klasifikacija morfologiniame anotatoriuje pakoreguota atsižvelgus į dabartinės lietuvių kalbos vartosenos tendencijas.⁹

Šiame straipsnyje pateiktas suaugtinių žodžių skirstymas į kalbos dalis ne visada sutampa su žodynų ar gramatikų duomenimis, vis dėlto šiame darbe svarbiausia ne suklasifikuoti nekaitomomis kalbos dalimis laikytinus suaugtinius žodžius¹⁰, bet aprašyti jų sandarą ir pagrįsti, kad tokie dariniai laikytini vienu iš MS tipų.

Suaugtinės dalelytės

Antroje lentelėje pateiktos iš morfologiškai anotuoto DLKT išrinktos suaugtinės dalelytės (skliausteliuose prie šių dalelyčių nurodytas dažnumas DLKT). Šios dalelytės randamos ir gramatikose, ir žodynuose (bet gali būti laikomos kita kalbos dalimi). Dalelytės, prie kurių nurodytas dažnumas, rastos tik gramatikose. Tarp tokių dalelyčių yra žodžių, kurie gali būti labai retai vartojami arba visai nebevartojami dabartinėje kalboje. Jų nėra DLKT ir

⁸ Išnašose komentuojami tik tokie atvejai, kai tam tikras suaugtinis žodis gramatikose ar žodynuose priskiriamas kitai kalbos daliai negu DLKT.

⁹ Tvardant morfologiškai anotuotą tekstą, pastebėta, kad dabartinėje lietuvių kalboje kai kurie žodžiai nebevartojami DLKŽ nurodytomis reikšmėmis, pvz., *ant*, *arba*, *ko* nevartojami kaip dalelytės, o kai kurie žodžiai gali įgyti kitokių reikšmių, nei nurodyta minėtame žodyne, pvz., *antrapus*, *įkypai* gali būti vartojami ne tik kaip prielinksniai, bet ir kaiprieveksmiai (plačiau žr. Rimkutė, 2006).

¹⁰ Apie gramatinę MS klasifikaciją žr. Rimkutė, 2006.

DLKŽ¹¹ arba šiuose šaltiniuose jos laikomos kita kalbos dalimi (dažniausiai prieveiksmais).

Taigi galima skirti tokius DLKT rastų suaugtinių dalelyčių tipus:

- a) junginiai iš sutrumpėjusių veiksmažodžių formų: *galbūt, turbūt*;
- b) dviejų nekaitomų žodžių sąaugos: *tiktai, dėlto*, iš kurių dar galima išskirti sąaugas su dėmeniu *gi*: *netgi, argi, nejaugi, kaipgi, ogi, dargi, taipogi, vėlgi*.

2 lentelė. Suaugtinės dalelytės

taigi (53399), galbūt (25523), netgi (23429), turbūt (21978), bene (8676), argi (7222), tegul (6865), nebent (5688), nebe (4834), negi (3767), tiktai (3758), nejaugi (2573), kaipgi (2287), kažin (1722), ogi (1682), ne jau (990), dargi (805), taipogi (695), dėlto (489), manding (416), vėlgi (126), kadgi (53), nugi (41), jaugi (35), egi (33), agi (22), ugi (17), egi (14), užtaigi (1), beveik ¹² , kone ¹³ , bemaž ¹⁴ , mažne ¹⁵ , mažgi ¹⁶ , nagi ¹⁷ , visgi ¹⁸ , argu ¹⁹ , begu ²⁰ , nēmaž ²¹
--

LKG II (1971, p.544, pp.574-576) pateikiama tokia dalelyčių struktūra:

- a) paprastosios dalelytės – tai trumpi (dažniausiai viensikiemeniai) žodžiai, dabartinės kalbos požiūriu neskaidomi į jokiais sudedamąsias dalis, pvz.: *ana, antai, ar, be, dar, gi*;
- b) sudurtinės²² dalelytės – tai žodžiai, sudaryti iš dviejų (kartais net iš trijų, pvz., *nejaugi*) visiškai suaugusių dėmenų, pvz.: *nebe, nebent, negi; bene, kone, mažne; argi, kadgi, mažgi, nagi, netgi, visgi*;
- c) samplaikinės dalelytės – dalelytės, atsiradusios, susiliejus dviem dalelytėms į vieną ir jų dėmenys yra nesuaugę (*ko tik, vos tik, vos vos*).

DLKG (2005, pp.432-433) dalelytės pagal sandarą skirstomos į vientisines, sudėtines ir samplaikines. Sudurtinėmis dalelytėmis laikomi žodžiai, kuriuos sudaro du visiškai suaugę dėmenys, dažniausiai atitinkantys dalelytes *ne* ir *gi*, pvz.: *nebe, nebent, bene, kone, mažne, argi, negi, netgi, nejaugi, nēmaž, tiktai, begu, kažin, galbūt*. Samplaikinių dalelyčių dėmenys vienais atvejais sudaro pagal reikšmę

nedalomos vienetus (*ko tik, vos tik, tik tik*), kitais – laikinas žodžių samplaikas (*ar ne, kad ir, lyg tai, ne tiktai, vien tik*).

Pastebėta, kad DLKG neaiškiai pavartotas terminas *sudėtinės dalelytės*, nes rašant apie dalelyčių sandarą minimi terminai *vientisinis, sudėtinis, samplaikinis*, o toliau išsamiau aprašant kiekvieną iš minėtų tipų, vietoj *sudėtinės dalelytės* vartojamas terminas *sudurtinės dalelytės*. Palyginus su LKG II pateikta informacija, matyti, kad ten minimos paprastosios, o DLKG – vientisinės dalelytės, taigi akivaizdus terminų neatitikimas.

Išsamiai dalelytės aprašomos ir klasifikuojamos V. Labučio (1964) straipsnyje:

- 1) vienasikiemeniai darybiškai neskaidomi žodžiai (*ar, be, gi, nē, tik*). Tokios yra daugelis lietuvių kalbos dalelyčių;
- 2) sudėtiniai žodžiai – dalelytės, kurias galima skaidyti į sudedamąsias dalis (*argi, bene, kone, nebe, negi, tiktai, ko tik, tik tik*), atitinkančias paprastasias dalelytes

V. Labutis (1964, p.119) teigia, kad pagal dėmenų suaugimo laipsnį sudėtinės dalelytes galima skirti į sudurtines ir samplaikines; bet griežtų ribų tarp samplaikinių ir sudurtinių dalelyčių nėra, nes jų dėmenų suaugimo laipsnis ne visada aiškus.

Sudurtines dalelytes V. Labutis aprašo kaip dalelytes, kurios sudarytos iš dviejų (kartais trijų) dėmenų, visiškai susiliejusius į vieną žodį. Tai yra savotiški sudurtiniai žodžiai, kurių dėmenimis eina buvusios savarankiškos dalelytės, pvz.: *argi, bene, nebe, nebent, negi, nejaugi, tegi, tegul, nēmaž, netgi, jaugi, dargi, kadgi, nagi, negi, vagi, visgi, kone, pervis, suvis, užvis*. Samplaikinėmis dalelytėmis laikomos struktūriškai dar galutinai nesuaugusios, bet semantiškai jau neišskiriamos ir leksinį vienetą sudarančios dalelytės, pavyzdžiui, *ko tik, ką tik, vos vos, kaip ir* (Labutis, 1964, pp.119-122, 128).

A. Paulauskienė (1994, p.411) rašo, kad dalelytės priklauso žodžių morfemų tipui: elementariosios dalelytės (*ar, tik, vos*) yra neskaidomos, o jų samplaikos skaidomos ne į žodžio dalis (šaknis ir afiksus), bet į atskirus žodžius (*vos vos, vos tik, vis dar*). Taigi matyti, kad skiriamos paprastosios, t. y. neskaidomosios dalelytės, ir dalelyčių samplaikos; nerasta terminų *samplaikinis, sudėtinis, sudurtinis* kalbant apie dalelytes, taip pat nerašoma apie kelių žodžių sąaugas, laikytinas dalelytėmis.

A. Valeckienė (1969, pp.76-78), rašydama apie nekaitomų ir nekaitomų žodžių kombinacijas, mini, kad jungtuko ir dalelyčių samplaikos nėra tvirtos. Tik su tam tikromis dalelytėmis jungtukai sudaro sintaksiškai semantiškai nedalomas samplaikas. Iš tokių minėtinos dalelytės *gi, tai*, pvz.: *ogi, betgi, dėlto gi*. Iš to, kaip autorė pavartoja terminą *samplaika*, galima suprasti, kad samplaikomais laikomi ir suaugtiniai žodžiai.

Suaugtiniai jungtukai

Trečioje lentelėje pateikti iš morfologiškai anotuoto DLKT išrinkti suaugtiniai jungtukai (skliausteliuose nurodytas dažnumas DLKT). Išnašose aprašyti jungtukai, kurie

¹¹ Remtasi DLKŽ 2006, t. y. šeštuoju leidimu. Jei DLKŽ nebūdavo analizuojamo žodžio arba jei kildavo neaiškumų dėl priskyrimo tam tikrai kalbos daliai, žodžių ieškota LKŽe.

¹² DLKŽ ir DLKT *beveik* laikomas prieveiksniu.

¹³ DLKŽ ir DLKT *kone* laikomas prieveiksniu.

¹⁴ DLKŽ ir DLKT *bemaž* laikomas prieveiksniu.

¹⁵ DLKŽ ir DLKT *mažne* laikomas prieveiksniu.

¹⁶ *Mažgi* rasta tik LKG II kaip sudurtinė dalelytė, šio žodžio nerasta nei DLKŽ, nei DLKT.

¹⁷ DLKŽ ir DLKT *nagi* laikomas jaustuku. *Nagi* kaip sudurtinė dalelytė nurodyta LKG II.

¹⁸ DLKŽ nepateiktas žodis *visgi*. Šis žodis LKŽe laikomas dalelyte ir jungtuku, o DLKT – prieveiksniu.

¹⁹ DLKŽ nepateiktas žodis *argu*. Šis žodis LKŽe laikomas dalelyte, o DLKT šio žodžio nerasta.

²⁰ Šio žodžio DLKT nėra.

²¹ DLKŽ ir DLKT *nēmaž* laikomas prieveiksniu.

²² Diskusiją dėl terminų žr. skyriuje „Diskusija dėl terminų, kuriais įvardijamos samplaikos ir sąaugos“.

jungtukais laikomi gramatikose, bet DLKT, DLKŽ dažnai priskirti kitai kalbos daliai ar net kelioms kalbos dalims.

Suaugtinių jungtukų iš DLKT tipai:

- a) dviejų nekaitomų žodžių sąaugos, pvz., *tiktai*, iš kurių dar galima išskirti sąaugas su dėmeniu *gi*: *kadangi*, *betgi*;
- b) sąauga, kurią sudaro vienas sutrumpėjęs dėmuo (*juolab*).

3 lentelė. Suaugtiniai jungtukai

kadangi (31363), tiktai (12447), juolab (4654), betgi (2507), arba (178471), jeigu (120644), negu (42798), tartum (2574), nelyginant (1425), nekaip (451), nebent ²³ , bene ²⁴ , taigi ²⁵ , ogi ²⁶ , užtai ²⁷ , užtat ²⁸ , tarytum ²⁹ , tarsi ³⁰
--

LKG II (1971, p.656) pagal sandarą jungtukai yra skirstomi į paprastuosius (vienažodžius: *ar*, *arba*, *bei*, *ir*, *o*) ir sudėtinius, arba samplaikinius (sudarytus iš dviejų arba daugiau žodžių: *bet užtat*, *o tačiau*, *ir vis dėlto*, *o vis dėlto*, *dėl to kad*, *kad ir*, *tuo tarpu kai*, *kai tik*, *vos tik*, *kad net*, *kaip kad*, *negu kad* ir kt.).

DLKG (2005, p.455) pagal sandarą jungtukai skiriami į vientisinius (vienažodžius) ir sudėtinius (nevienužodžius). Teigiama, kad kai kurie iš sudėtingesnės sandaros jungtukų yra kilę iš dviejų arba kelių žodžių samplaikos, bet dabartinės kalbos požiūriu jau nebeskaidomi, plg.: *arba*, *jeigu*, *negu*, *nekaip*, *nebent*, *bene*, *taigi*, *kadangi*, *betgi*, *ogi*, *tiktai*, *užtai*, *užtat*. Dar kiti vientisiniai jungtukai yra išlaikę aiškius darybinius ryšius su kitais žodžiais, pvz.: *tartum*, *tarytum*, *tarsi*, *nelyginant*.

LKG II (1971, p.657) lieka neaišku, kaip traktuotini kartojamieji (*taičia...*, *tai;* *čia ...*, *čia;* *ties (ir)...*, *ties (ir)*) ir poriniai jungtukai (*ne tik ...*, *bet ir;* *ne tik kad ...*, *bet ir;* *juo ...*, *juo;* *juo ...*, *tuo;* *kuo ...*, *tuo;* *kad...*, *tai;* *kai ...*, *tai;* *kadangi ...*, *taičia*). Jie pateikti kaip atskiros klasės, skirstant sujungiamuosius ir prijungiamuosius jungtukus pagal vartojimą, o ankstesnėje klasifikacijoje pagal sandarą prie sudėtinųjų jungtukų nei kartojamųjų, nei porinių jungtukų pavyzdžių nepateikta. DLKG (2005, p.456) pagal sudėtį nevieniniai jungtukai skiriami į porinius ir kartojamuosius (jų sandara aptarta išsamiau negu LKG II (1971), be to, 24 lentelėje (pp.460-461) pateiktoje klasifikacijoje matyti, jog poriniai ir kartojamieji jungtukai (sudarantys nevieninių grupę) yra laikytini sudėtiniais.

A. Valeckienės (1969, p.79) nuomone, pastoviai vartojami du sinoniminiai jungtukai sudaro sintaksiškai semantiškai

neskaidomas samplaikas, tačiau jie vartojami palyginti retai ir nereguliariai (*o tačiau*, *o betgi*, *o tuo tarpu*). Diskutuotina, ar tikrai čia neskaidomos samplaikos; juk galima vieną kurį nors dėmenį galima pakeisti kitu žodžiu (pvz., *ir tačiau*, *o irgi*, *nes tuo tarpu*). Tekstų šios samplaikos taip pat nėra dažnos, bet net jeigu ir būtų dažnai vartojamos, tai nebūtų pakankamas argumentas jas laikyti MS, nes svarbiausias kriterijus – bendra reikšmė.

Suaugtiniai prielinksniai

DLKT rastų suaugtinių prielinksnių rastas tik vienas tipas – sąaugos, kurias sudaro vienas sutrumpėjęs dėmuo (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Suaugtiniai prielinksniai

anapus (2845), abipus (595), kitapus (478), šiapus (269), vienaspus (5), antrapus (2)

Kaip teigiama LKG II (1971, pp.580-582), senybiniai prielinksniai daugiausia yra viensikiemeniai. Kai kurie iš jų sudaro samplaikas, pvz., *iš už*, *iš po*. Naujybiniais vadinami tokie prielinksniai, kurie yra išlaikę aiškius etimologinius ryšius su tais savarankiškais žodžiais, iš kurių jie yra kilę: *abipus*, *šiapus*, *kitapus*. Kai kurie naujybiniai prielinksniai, prisijungę prie senybinių prielinksnių *iš*, *į*, *už*, sudaro samplaikas, pvz.: *iš anapus*, *iš tarp*. Taip pat drauge su vienu kitu senybinio prielinksniu yra vartojami kai kurie artimos reikšmės prieveiksmai: *drauge su*, *kartu su*, *priklausomai nuo*, *ryšium su*, bet *drauge su* laikomi skaidomais, o *priklausomai nuo* – neskaidomu junginiu.

Ne visais atvejais galima sutikti su tokia LKG II (1971) pateikta nuomone. Nėra aiškaus skirtumo, kuris leistų samplaiką *drauge su* laikyti skaidoma, o *priklausomai nuo* – neskaidoma, nes abi šios samplaikos vartojamos kaip vienas leksinis vienetas. Be to, DLKT minėtų samplaikų dažnumas leistų teigti priešingai: *drauge su* būtų galima laikyti neskaidomu junginiu, nes jis pavartotas 10399 kartų, o *priklausomai nuo* – 3512 kartų. Vis dėlto dažnumas nėra pagrindinis kriterijus nustatant, ar žodžių kombinacija yra MS.

LKG II (1971, p.583) struktūriniu požiūriu prielinksniai skirstomi į: a) paprastuosius; b) samplaikinius. Samplaikiniai – nesuaugę, bet savo reikšme susiję dviejų prielinksnių junginiai: *iš po*, *iš už*, *iš anapus*, *iš antrapus*, *iš tarp*, *į anapus*, *už anapus*. LKG II dar aptariami sudurtiniai prielinksniai, pvz.: *sulig*. Teigiama, kad yra vartojami iš dviejų savarankiškų žodžių kamienų sudaryti prielinksniai *abipus*, *anapus*, *šiapus*, *abišal*, *anašal*, tačiau pabrėžiama, kad jų sandūra greičiausiai įvyko ne prielinksnio kategorijoje. Prie šios grupės dar šliejasi prielinksniai *įstrižai*, *išilgai*, *įkandin*, *aplink*, *pasak*, nors jų priešdėliai skiriami tik naudojantis etimologine analize.

DLKG (2005, p.438) skiriant prielinksnius į pirminius ir antrinius, apie antrinius rašoma, kad šie prielinksniai gali būti susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, daugiausia su prieveiksmais (*abipus*, *anapus*, *aplinkui*, *greta*, *šalia*, *artyn*, *priešais*), nes dalis antrinių prielinksnių yra kilę iš prieveiksnių.

Kaip matyti, abiejose gramatikose aptariami samplaikiniai prielinksniai, bet DLKG šios kombinacijos aprašomos

²³ DLKT ir LKŽe *nebent* laikoma dalelyte, o DLKŽ ir LKG II – jungtuku.

²⁴ DLKT, DLKŽ ir LKŽe *bene* laikoma dalelyte, o DLKG – jungtuku.

²⁵ DLKT, DLKŽ *taigi* laikoma dalelyte, o LKŽe – dalelyte ir jungtuku, DLKG – jungtuku.

²⁶ DLKT, DLKŽ *ogi* laikoma dalelyte, o LKŽe – dalelyte, jaustuku ir jungtuku, DLKG – jungtuku.

²⁷ DLKT *užtai* laikoma prieveiksniu, DLKŽ ir LKŽe *užtai* laikoma dalelyte ir jungtuku.

²⁸ DLKT *užtat* laikoma prieveiksniu, DLKŽ – prieveiksniu, o LKŽe – dalelyte ir prieveiksniu, DLKG – jungtuku.

²⁹ DLKT *tarytum* laikoma prieveiksniu, DLKŽ ir LKŽe – dalelyte ir jungtuku, DLKG – jungtuku.

³⁰ DLKT *tarsi* laikoma prieveiksniu, DLKŽ – dalelyte, LKŽe – dalelyte ir jungtuku, DLKG – jungtuku.

nevartojant nė vieno iš terminų *samplaikinis, sudurtinis* ar *suaugtinis*. LKG II vartojami terminai *samplaikiniai, sudurtiniai prielinksniai*.

Suaugtiniai prieveiksmai

DLKT tarp rastų suaugtinių žodžių prieveiksmių sąaugų yra daugiausia.

a) Pats produktyviausias tipas yra toks, kurį sudaro sąaugos su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu (*paskutinįsyk, vakardien, kiekkart*);

b) ne tokios produktyvios dviejų žodžių sąaugos (*taipjau, užvis*), iš kurių galima išskirti sąaugas su dėmeniu *gi* (*irgi, vėlgi, visgi*).

5 lentelė. Suaugtiniai prieveiksmai

beveik (52709), šiandien (49681), tarsi (36080), irgi (29801), tuomet (26808), maždaug (19429), šiomet (16863), šitaip (15877), visuomet (11007), pernelyg (10657), kasdien (10031), kasmet (9459), iškart (7708), kažkur (6401), išties (6284), užvakar (5783), tarytum (5343), kone (5319), užtat (4888), kažkodėl (4169), kažkada (3908), šįkart (3310), retkarčiais (3187), niekuomet (3167), kuomet (3096), anaipol (3037), išvis (2973), kažkaip (2886), pirmąkart (2487), vėlgi (2364), bemaž (2198), visgi (2084), kaskart (2082), šiandieną (1878), kitąmet (1751), dukart (1715), šįmet (1595), tučiuojau (1578), tądien (1492), šįsyk (1477), perpus (1395), išsyk (1221), šitiek (1194), kurgi (1177), tąkart (1122), anapus (1096), kaipmat (1070), pirmąsyk (1068), kartkartėmis (1057), retsykais (1045), triskart (996), daugmaž (888), perdėm (832), užpernai (831), keliskart (786), kažkiek (763), šįnakt (727), žūtbut (727), išvien (588), antrąkart (522), šįryt (509), vienąkart (497), šičia (405), tuokart (373), perdaug ³¹ (359), suvis (351), šiaupus (328), kitąsyk (319), vienąsyk (314), užtai (308), užvis (298), anądien (297), kasdieną (275), perniek (264), tąnakt (260), kartkartėm (258), kitąkart (228), dusyk (227), taipgi (223), antrąsyk (216), kitądien (213), kiekvienąkart (211), mažne (204), nēmaž (193), keturiskart (187), kasnakt (181), kasryt (180), pernakt (173), kelissyk (157), priešpiet (154), šiuokart (153), abipus (149), anąkart (147), kiekvienąsyk (146), anąsyk (138), penkiskart (135), trečiaąkart (127), paskutinįsyk (105), daugsyk (104), šiaipjau (87), šimtąkart (84), perdien (76), tuosyk (64), kasvakar (61), pirmąkart (58), šešiskart (56), trečiaąsyk (54), dešimtąkart (53), tuolaik (47), trissyk (45), šimtąsyk (41), porąsyk (37), šiuosyk (37), bereik (36), iktol (35), porąkart (34), balažin (32), gangreit (31), peržiem (30), iksiol (24), daugkart (23), vienąkart (23), šiaipgi (21), tenlink (20), kassyk (19), kiekisyk (16), anąmet (16), pervirš (12), trečiaąkart (11), užporyt (10), vakarnakt (9), pradieniui (8), pirmusyk (8), šiuomet (8), anuokart (8), ničniekur (7), ikvaliai (6), tučiuoj (6), keturissyk (6), šiądien (6), pervasar (6), pramečiui (5), pakarčiui (5), paskiemeniui (5), šiuolaik (5), užužvakar (4), kitkart (4), anuosyk (3), penkissyk (3), trečiaąsyk (3), kitusyk (3), kiekkart (3), šešissyk (2), bemenk (2), vakardien (2), kasvasar (2), taipjau (2)

Žinoma, kad kai kurie prieveiksmai atsiradę iš prielinksnių konstrukcijų (LKG II, 1971, p.428), plg. *iškart*. Kaip rašoma DLKG (2005, p.438), kai kurie prielinksniai padeda susidaryti prieveiksmiams dviem būdais: patys prielinksniai jungiasi su prieveiksmais (*iš kur, į ten, pro visur, per kur, iš toli, iš giliai* ir kt.) arba

suprieveiksmėja tam tikros prielinksnio su linksniu konstrukcijos: *iš tiesų, į valias, iki soties* ir kt.

LKG II (1971, p.428) pabrėžiama, kad tarp vardažodžio ir prieveiksmio nuo pat šios kalbos dalies formavimosi pradžios buvo, dabar tebėra ir ateityje bus pereinamųjų reiškinių – žodžių bei konstrukcijų, kur jau galima įžiūrėti vardažodiškumo ir veiksmaziodiškumo silpnėjimą, bet dar negalima konstatuoti visiško suprieveiksmėjimo, pvz., *iš matymo, iš ryto, iš viršaus, be pertrūkio*.

A. Paulauskienė (1994, pp.380-381) aiškindama, kad prieveiksmai gali būti sudaryti ir funkcinės (sintaksinės) žodžių darybos būdu (t.y. kai dėl tam tikrų semantinių ir funkcinų aplinkybių įvairių kalbos dalių formos, žodžių junginiai virsta prieveiksmais), taip pat atkreipia dėmesį, kad šio tipo darinių klasėje neryški riba tarp žodžio ir žodžių junginio (plg. *kas kartas – kaskart, šį rytą – šįryt, du kartus – dukart*).

Apžvelgtuose kalbotyros darbuose nerasta nė vieno termino, kuris įvardytų samplaikinių prieveiksmių sandaros ypatumus. Aprašant suaugtinius prieveiksnius dažniausiai tik paaiškinama, iš kokių junginių ar konstrukcijų jie yra kilę.

Suaugtiniai jaustukai

DLKT jaustukai nėra nei labai dažni, nei labai įvairūs. Tai gali lemti rašytinės kalbos pobūdis (tekstynas yra sudarytas daugiausia iš rašytinės kalbos tekstų). Galima skirti du tekстыne pavartotų suaugtinių jaustukų tipus:

a) sąaugos, kurias sudaro vienas sutrumpėjęs dėmuo (*dievaži, labadien*),

b) dviejų nekaitomų žodžių sąauga, pvz., *nujau*, iš kurių galima išskirti sąaugas su *gi*: *nagi, vagi*.

6 lentelė. Suaugtiniai jaustukai

nagi (882), sudie (791), dievaži (295), sudiev (248), labanakt (239), dievaž (43), sudieu (29), vagi (12), padėkdie (4), labadien (2), nujau (2)
--

LKG II (1971) jaustukų daryba paaiškinta atskiruose dviejuose skyriuose: „Jaustukai – žodžių sąaugos“ (p.710), „Jaustukai – žodžių samplaikos“ (p.711). Apibrėžiant jaustukus – žodžių sąaugas – teigiama: šio tipo jaustukai yra sudurtiniai: *ajau, nugi*, o samplaikinius jaustukus gali sudaryti: a) jaustukas + jaustukas; b) jaustukas + dalelytė; c) jaustukas + įvardis (*ei tu, vaje tu*).

DLKG (2005, pp.464-465), be pirminių, išvestinių ir antrinių jaustukų, rašoma apie tokius, kurie yra atsiradę kartu suaugus dviem ar trimis kitiems žodžiams ir gavus savitą reikšmę. Kaip gausiausia grupė nurodomos sąaugos iš jaustuko ir dalelytės: *ajau, ava, eva, ave, ėgi, ogi, etgi, nagi*; jaustukų sąaugos: *aje, oje, ojai, ajui*; jaustukų reikšmė vartojamos ir į vieną žodį nesuliejamose samplaikos: jaustukas + jaustukas (*o vei, ei vei*), jaustukas + dalelytė (*o va, et jau, ak jau*), jaustukas + įvardis (*ei tu, vaje tu*).

Jaustukai gali būti sudaryti iš suaugusių į vieną žodį pasakymų: *dievaži (dievaž, dievažin), sudie (sudiev, sudievu), dievmylėk, dievegin, amžinatilsj, labaryt, labryt, labadien, labanakt, labanaktis*. Greta jų vartojami ir

³¹ Nors norminis variantas yra *per daug*, tekстыne rasti net 359 atvejai, kada ši samplaika rašoma kaip vienas žodis.

atitinkamos reikšmės žodžių junginiai: *Dievas žino, su Dievu, labas rytas* (DLKG, 2005, p.465).

A. Paulauskienė (1994, p.419) nepateikia tokios išsamios jaustukų struktūrinės klasifikacijos kaip gramatikos, bet iš esmės jos nuomonė nesiskiria nuo anksčiau pateiktų LKG II ir DLKG teiginių: vienas iš antrinių jaustukų atsiradimo būdų – įvairių žodžių samplaikos (*laba diena, kad tavo, viso gero*), kurios dažnai suauga į vieną žodį (*dievaži, labanaktis*). Atkreiptinas dėmesys, kad A. Paulauskienė nevartoja termino *žodžių junginys*, o rašo apie samplaikas.

Suaugtiniai įvardžiai

Negausūs suaugtinių įvardžių pavyzdžiai iš DLKT rodo, kad šie įvardžiai yra susiformavę sutrumpėjus vienam dėmeniui (pvz., *kažkuris, kitkas*), išskyrus *ikvienas*, kuris atsirado sutrumpėjus prielinksniui *iki* ir įvardžiui ar skaitvardžiui *vienas*.

7 lentelė. Suaugtiniai įvardžiai

kažkieno (1353), kitkas (1183), kažkas (32563), kiekvienas (100911), ikvienas (4), keliasdešimtas (11), kažkuris (1666), kažkoks (17173), keliasdešimt (1587)

Nors yra nemažai lietuvių kalbos darbų apie įvardžius (plg. Rosinas, 1995, 1996), bet nerasta daug informacijos apie įvardžių darybą.

LKG I (1965, pp.718-719) aprašant skirtingos darybos įvardžius, skiriami samplaikiniai ir sudurtiniai įvardžiai (plačiau žr. poskyrį „Žodžių junginys“).

DLKG (2005, pp.268-270) minimas terminas *samplaika* ir *sudurtinės formos*, plg.: prie neapibrėžiamųjų nežymimųjų įvardžių yra priaugusių ar prisišliėjusių įvairių dalelių: *kažkas, kažkuris, kaž(n) katras*. Prie šios grupės pagal savo reikšmę pritampa vienas kitas iš kitų grupių perėjęs įvardis ar jų samplaika: *vienas kitas, šis tas*. Bevardės giminės forma *kita* su įvardžiu *kas* sudaro sudurtines formas bei įvairias samplaikas: *kitkas, kas kita, kita kas*.

Taigi kaip matyti iš šio poskyrio, atlikus sąaugomis laikytinų nekaitomų kalbos dalių analizę kalbotyros darbuose, paaiškėjo, kad sąaugos dažniausiai pavadinamos sudurtiniais žodžiais. Bet sąaugų įvardijimas šiuo terminu yra diskutuotinas (plačiau žr. „Suaugtinis žodis“), plg. V. Labutis (1964, pp.119-122) suaugtines dalelytes vadina savotiškais sudurtiniais žodžiais, taip atkreipdamas dėmesį į savitą jų darybą. Dar daugiau neaiškumų sukelia sąaugų vadinimas samplaikomis, plg. Valeckienė (1969, pp.78-79) dalelytes *ogi, betgi, dėlto* vadina sintaksiškai semantiškai nedalomomis samplaikomis, nors tokia reikšmė vartoti šį terminą nėra tikslu (plačiau žr. „Samplaika“).

Diskusija dėl terminų, kuriais įvardijamos samplaikos ir sąaugos

Šiame skyriuje norima patikslinti kai kurių su samplaikiškumu susijusių terminų vartoseną, nes, kaip paaiškėjo iš skyriaus „Morfologinėmis samplaikomis laikytinų sąaugų analizė“, terminai vartojami nenuosekliai ir ne visai tiksliai. Dažnai terminija skiriasi aprašant ir tą pačią kalbos dalį, ir skirtingų kalbos dalių samplaikas bei sąaugas.

Šiame darbe kaip bendriausias, plačiausias terminas vartojamas *morfologinės samplaikos*. Atsižvelgiant į MS struk-

tūrą, siūloma skirti du MS tipus: 1) iš kelių žodžių sudarytas samplaikas, 2) kelių žodžių sąaugas. Pirmo tipo samplaikas siūloma vadinti terminu *sudėtiniai žodžiai*, o antro tipo MS – *suaugtiniai žodžiai*.

Samplaika

Šiame poskyryje apžvelgiami terminai *samplaika*, *samplaikinis x* (plg. *samplaikiniairieveksmiai*), *x samplaikos* (plg. *dalelių samplaikos*) įvairiuose kalbotyros darbuose.

Šiame darbe samplaikiniaisrieveksmiai, dalelytėmis, jungtukais ir kt. nekaitomomis kalbos dalimis laikomi žodžiai tada, kai jie vartojami kartu ir yra sudaryti arba iš tų pačių kalbos dalių (pvz., dviejų jungtukų ar dviejų dalelių), arba iš skirtingų kalbos dalių (pvz., jungtukas + dalelytė,rieveksmis + dalelytė) kombinacijų. Svarbiausia, kad tokios kombinacijos turi bendrą reikšmę, atlieka vienos kurios nors kalbos dalies funkciją. Orieveksmių, dalelių, jungtukų ar kitų kalbos dalių samplaikos yra tada, kai šalia atsitiktinai pavartoti keli nekaitomi žodžiai, kurie nesudaro vieno bendrą reikšmę turinčio leksinio vieneto.

Toks terminų *x samplaika* ir *samplaikinis x* skirtumas neišryškėja „Kalbotyros terminų žodyne“ (toliau KTŽ) pateiktame *samplaikos* apibrėžime: samplaika – pastovus žodžių ar garsų junginys, paimtas atskirai nuo kitų, atitinkamų kalbos vienetų, pavyzdžiui, *priebalsių samplaika šč, raidžių samplaika sč, žodžių samplaika ėjo ėjo, kalnai kalneliai, senų senovėje, toli toli* ir kt.³² Skiriamos dalelių, prielinksnių ir kt. žodžių samplaikos, plg. samplaikinės dalelytės *vos tik, vos vos*, samplaikiniai prielinksniai *iš po, iš už* ir kt.

Iš paskutinių pavyzdžių matyti, kad KTŽ sinonimiškai vartojama, pvz., dalelių samplaikos ir samplaikinės dalelytės. Neakcentuojama, kad dalelių ir kitų nekaitomų kalbos dalių, pvz., jungtukų, samplaikos vadinamos samplaikinėmis dalelytėmis tik tuo atveju, kai sudaro vieną neskaidomą leksinį vienetą.

Šio poskyrio pradžioje paaiškinta terminų *x samplaika* ir *samplaikinis x* samprata sutampa su V. Labučio straipsnyje (1964, p.128) pateiktais argumentais: samplaikinėmis dalelytėmis laikomos struktūriškai dar galutinai nesuaugusios, bet semantiškai jau neišskiriamos ir sudarančios leksinį vienetą dalelytės, pavyzdžiui, *ko tik, vos vos, kaip ir*.

Svarbu paminėti, kad neaiškumus dėl terminų *x samplaika* ir *samplaikinis x* vartojimo gali lemti neaiškos ribos tarp samplaikinių dalelių ir dalelių samplaikų, plg.: daug dažniau dvi (ar kelios) dalelytės, paprastai vartojamos gretimai, papildo viena kitos reikšmę ir yra šiek tiek susijusios intonaciniais ryšiais, bet vis dėlto išlaiko minimalų savo semantinį krūvį ir struktūrinį atskirumą, pvz.: *ar ne, dar ir, ir jau, kad bent, tai kad, vos ne, vis dar*. Dažniausiai tokios samplaikos susidaro dalelytėms *ir, tik, ne* prisišliėjus prie kitos kurios dalelytės. Aiškių ribų tarp

³² Iš KTŽ pateikto apibrėžimo matyti, kad žodžių samplaika eina keli atskirai rašomi tiek kaitomi, tiek nekaitomi žodžiai. Šio straipsnio objektas – tik nekaitomų arba kaitomų ir nekaitomų žodžių samplaikos, kurios vartojamos kaip nekaitomos kalbos dalys.

samplaikinių dalelyčių ir dalelyčių samplaikų nėra (Labutis, 1964, p.129).

LKG II (1971, p.583) teiginiai apie prielinksnių sandarą taip pat patvirtina šio darbo sampratą, kad samplaikinėmis kalbos dalimis laikomos bendrą reikšmę turinčios žodžių kombinacijos, tik lieka neaišku, ar „savo reikšmę susiję“ vartojama ta pačia reikšme, kaip šiame straipsnyje vartojamas junginys „turintys bendrą reikšmę“, plg.: struktūriniu požiūriu prielinksniai skirstomi į: a) paprastuosius; b) samplaikinius. Samplaikiniai – nesuaugę, bet savo reikšmę susiję dviejų prielinksnių junginiai: *iš po, iš už, iš anapus, iš antrapus, iš tarp, į anapus, už anapus*.

J. Šukys (1998) atkreipia dėmesį, kad nemažai prielinksnių (*į, iš, per, pro, nuo...*) su kai kuriaisrieveiksmiais gali sudaryti gana pastovias ar labiau atsitiktines samplaikas, reiškiančias vietą arba kryptį, laiką, būdą, kiekį: *Nuo čia iki ten geras puskilometris. Nuo šiolei mokysiuos geriau. Už kiek parduosi?* Prielinksniai *iš, į* gali eiti su kai kuriais kitais prielinksniais ir sudaryti samplaikinius prielinksnius. Iš tokių samplaikinių prielinksnių dažnesni *iš po, iš už, iš anapus, į anapus, už anapus*. Kai du prielinksniai samplaikos nesudaro ir jų buvimas šalia yra atsitiktinis, sakinyje atrodo nestilingas, sunkiau suprantamas (*Šie tinklai tvirtinami prie į dugną įkalų stulpų*) (Šukys, 1998, p.16). Taigi anksčiau paminėti samplaikiniai prielinksniai vienais atvejais vartojami kaip morfologinės samplaikos (*iš už kampo, iš po stalo*), kitais atvejais – kaip atsitiktinės prielinksnių kombinacijos (*nuėjome į anapus upės esantį dvarą; pasisiuvo suknelę iš už paskutinius litus pirkto medžiagos*.)

A. Paulauskienė (1994, p.407), teigdama, kad jungtukai, susijungę su kitais jungtukais, dalelytėmis arrieveiksmiais, sudaro samplaikinius jungtukus, pateikia tokius pavyzdžius: *bet užtat, o tačiau, ir vis dėlto, kad ir, tuo tarpu kai, kai tik*. Tačiau neatrodo, kad minėtos jungtukų kombinacijos visada turi bendrą reikšmę; tai nėra sustabarę junginiai, nes vieną jungtuką galima pakeisti kitu (pvz., *ir tačiau, o vis dėlto*). Manytina, kad šios kombinacijos nėra suaugusios, reikšmės požiūriu neskaidomos, todėl vadintinos jungtukų samplaikomis, o ne samplaikiniais jungtukais.

Panašūs argumentai apie netvirtas jungtukų ir dalelyčių samplaikas pateikiami A. Valeckienės straipsnyje (1969, pp.76-79): dalelytės su jungtuku (*tai bent, todėl dar, bet kad, tik šit*) yra intonaciškai prisišliėjusios prie antrojo dėmens, tačiau nesudaro sintaksiškai semantiškai nedalomo vieneto. Jungtukų irrieveiksmių (*ir dėl to, o vis dėlto*), dviejų dalelyčių (*dar ir, nors ir, tegu tik*) samplaikos išlaiko savo savarankiškas funkcijas. Tokios nekaitomų kalbos dalių kombinacijos laikytinos tam tikrų kalbos dalių samplaikomis, nes tokios samplaikos paprastai neturi bendros reikšmės.

A. Paulauskienė (1994, p.410) aptaria dar vieną reikšmingą dalyką – porinių jungtukų, kaip morfologinio vieneto, vertinimą.³³ Ne visai aišku, ar žodžių samplaika

tokiuose pavyzdžiuose, kaip *ne tik..., bet ir, kuo..., tuo, jei... tai*, suvokiama kaip jungtukų samplaika ar vienas samplaikinis jungtukas. O A. Valeckienė (1969, pp.81-82) aiškina, kad dalelyčių ir jungtukų samplaikos, kurios vartojamos skirtinguose sakinio dėmenyse (*ne tik – bet ir, ne – ir, ne – o, ne – bet*), glaudesnės (reikia suprasti, kad sudaro samplaikas) tik tais atvejais, kai jungiamos vienuose sakinio dalyse.

A. Valeckienės straipsnyje (1969) randama ir kiek kitokių samplaikų pavyzdžių. Pasak A. Valeckienės, samplaikas gali sudaryti ne tik dalelytės, bet ir savarankiškos leksinės reikšmės žodžiai (*gana, negana, reikėti, užtekti*, pvz.: *gana kartais išgirsti dainą, ir jos nebeužmiršti. Reikia tik paėjėti, ir pasirodys žiburys*). Šiuose sakiniuose sintaksiškai leksiškai su jungtukais santykiuojantys žodžiai turi gana bendrą, bet aiškiai savarankišką leksinę reikšmę. Be to, šie žodžiai sudaro pirmojo dėmens tarinį ar jo dalį. Dėl to, pasak A. Valeckienės (1969, p.82), minėtosios samplaikos čia dar mažiau gramatikalizavusios, negu samplaikos su dalelytėmis.

Žodžių junginys

Dėl termino *žodžių junginys*, atrodo, jau seniai yra sutarta, plg. apibrėžimus iš KTŽ: du ar keli reikšmės atžvilgiu ir gramatiškai susiję savarankiški žodžiai, išskiriami sakinyje. „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (toliau LKE) apie žodžių junginius rašoma, kad tai sakinio sandaros vienetas, sudarytas bent iš dviejų savarankiškų žodžio formų, siejamų tiesioginiu sintaksiniu ryšiu. Pagal struktūrą žodžių junginiai būna vientisiniai arba sudėtiniai. Sudėtiniai žodžių junginiai yra sudaryti daugiau kaip iš 2 savarankiškų žodžių formų (*išėjom grybų rinkti*).

Tokia pati žodžių junginio samprata pateikta ir V. Labučio „Lietuvių kalbos sintaksėje“ (1998): mažiausias sintaksinis vienetas, sudarytas iš prijungimo ar dvipusės sąsajos santykiu susietų žodžių formų pakopos dėmenų, turintis savo struktūros formaliąją ir semantinę schemą.

Iš pateiktų trijų žodžių junginio apibrėžimų matyti, kad žodžių junginį sudaro dviejų ar daugiau savarankiškų žodžių formos. Atkreiptinas dėmesys į V. Labučio paaiškinimą apie sudėtinį žodžių junginių struktūrą: „Dažnai vieną junginio dėmenį sudaro viena savarankiško žodžio forma, tačiau yra atvejų, kai vienu dėmeniu eina kelių žodžių formos. Toks dėmuo gali būti:

- 1) kitas žodžių junginys (*suvalgyti pusę sūrio*),
- 2) analitinė žodžio forma (*jis jau buvo atsikėlęs*),
- 3) sintagmiškai neskaidoma žodžių samplaika (*žmonės dirbo plušo*).

Taigi du žodžių junginio dėmenys ne visuomet sudaryti tik iš dviejų žodžių formų. Vadinasi, samplaika laikomas tik žodžių junginio dėmuo, o pačią samplaiką vadinti žodžių junginiu nėra tiksli.

Vis dėlto pastebėta atvejų, kai ten, kur vartotinas terminas *samplaika*, rašoma apie žodžių junginį. Pavyzdžiui, LKG I (1965, pp.718-719) aprašant skirtingos darybos įvardžius, teigiama, kad samplaikiniai įvardžiai – nesuaugę dviejų

³³ Sunkoka porinius jungtukus vertinti kaip morfologinius vienetus, nes jų dalyse yra skirtinguose sakinio komponentuose. Vis dėlto Paulauskienė (1994, p.410) teigia, kad visai normalu tokią struktūrą laikyti morfologi-

niu vienetu, ypač kad sudėtingesnės struktūros jungtukai yra ne morfemų, o žodžių samplaikos.

žodžių junginiai, sudarantys vieną leksinį vienetą: *bet kas, kuris nors*. Remiantis pateiktais pavyzdžiais, kuriuose tik vienas žodis yra savarankiškas, tokio tipo darinių nereikėtų laikyti žodžių junginiais.

A. Paulauskienės „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (1994, p.409) galima suprasti, kad samplaika yra vadinama žodžių junginiu, plg.: dalis jungtukų su dalelytėmis sudaro sudėtingesnes struktūras. Tos struktūros yra ne žodžiai, o žodžių junginiai, nes, skaidydami jas smulkiau, gauname ne žodžių dalis, o atskirus žodžius. Pvz., *kai tik, o vis dėlto*, sudaryta ne iš šaknų ir afiksų, o iš jungtukų ir dalelyčių.

Tačiau jei laikoma, kad žodžių junginys sudarytas iš dviejų ar daugiau savarankiškų žodžių formų, reikia pripažinti, kad kai kurios samplaikos laikytinos žodžių junginiais, pvz., *anuo metu, diena iš dienos, kurį laiką, tuo metu*. Kai kurios sąaugos taip pat gali būti kildinamos iš žodžių junginių: pvz., tos sąaugos, kurios sudarytos iš įvardžio ar daiktavardžio (pvz.: *anuosyk, tuomet, šiuokart*); sąaugos sudarytos iš kitų kaitomų kalbos dalių (pvz.: *šiokiądien, šventądien, vakarį*).

Konstrukcija

LKE konstrukcija apibrėžiama taip: sintaksės vienetą, sudarytą iš dviejų arba daugelio gramatiškai susijusių dėmenų. Konstrukcijos terminas apima ir sakinius, ir žodžių junginius (*tėvo kepurė, dalgis šienui pjauti*), ir nesavarankiškų žodžių junginius su savarankiškais (pvz., prielinksnes konstrukcijas *po metų, už tvoros, lig vakaro*). KTŽ pateikiamas konstrukcijos apibrėžimas taip pat labai platus: sintaksinis junginys, turintis būdingų gramatinių ir semantinių ypatybių, pvz., galininko su dalyviu konstrukcija (*tėvas pamatė berniuką besėdintį*).

LKG terminai *samplaika* ir *konstrukcija* vartojami rašant apierieveiksmių susidarymą, bet neaišku, kas vadinama samplaika, o kas – konstrukcija, plg.:

„pagrindinis veiksnys, lemiantis žodžių perėjimą įrieveiksmį, yra jų vartojimas aplinkybių funkcija. Pereinantis ar perėjęs įrieveiksmį žodis, samplaika ar konstrukcija gali pakisti fonetiškai, darybiškai ir leksiškai-semantiškai: žodis dažnai aptrupa, samplaika ar konstrukcija virsta vienu žodžiu; tokio žodžio, samplaikos ar konstrukcijos reikšmė darosi bendresnė, abstraktesnė“ (LKG II, 1971, pp.428-429).

Kituose darbuose (Šukys, 1998, DLKG, 2005, Paulauskienė, 1994) *konstrukcija* vartojama rašant apie prielinksnių ir kitų kalbos dalių kombinacijas, plg.: J. Šukį (1998, p.17): prielinksnis ar polinksnis su daiktavardžio ar kokio kito daiktavardiškojo žodžio linksniu sudaro prielinksninę konstrukciją. Prielinksninė konstrukcija sakinyje visada priklauso nuo kurio nors savarankiško žodžio ir dažniausiai yra jo valdoma tiesioginiu arba šalutiniu valdymu.

DLKG (2005, p.413) rašoma: iš prielinksnių ir kai kurių netiesioginių linksnių sudaryta nemažarieveiksmių reikšmę turinčių konstrukcijų (*iš karto, dėl to, iki valiai, po senovei*). Dalisrieveiksmių atsirado sutrumpėjus tokiose konstrukcijose vartojamų linksnių formoms ir joms susiliejęs į vieną žodį su prielinksniu: *iškart, išsyk, išvis, išties, išvien, begal, nuotolaik, ikšiolaik, podraug, pošiaidien, perdien, pernakt, pervasar, peržiem, priešpiet*. Panašiai yra susilieję į vieną žodį ir daug neprielinksninių

žodžių junginių, pvz.: *kasvakar, šiamsyk, anąkart, tąnakt, šiųžiem, šiokiądien, šventądien, vakarį, visądien, anuosyk, tuomet, šiuokart, visuomet*.

Iš DLKG pateiktų pavyzdžių galima suprasti, kad terminas *konstrukcija* vartojamas norint pabrėžti tai, kad samplaikinis darinys yra sudarytas iš kaitomų ir nekaitomų (dažniausiai prielinksnių) žodžių, o žodžių junginys yra tada, kai suauga du kaitomi žodžiai.³⁴

Samplaikas gali sudaryti prielinksniai ir vardažodžiai, vadinasi, kai kurios samplaikos gali būti laikomos konstrukcijomis (pvz.: *iš pasaly, be galo, iš tikrųjų*); kai kurios sąaugos taip pat gali būti atsiradusios iš konstrukcijų (pvz.: *išties, iškart*).

Sudėtinis žodis

Kaip paaiškėjo iš skyriaus „Samplaika“, kalbotyros darbuose terminas *samplaika* vartojamas gana nenuosekliai, nėra tiksliai apibrėžtas. Samplaikiniai dariniai ne visada turi bendrą reikšmę; tai gali būti atsitiktinai kartu pavartoti keli nekaitomi žodžiai, o sudėtinis žodis būtinai turi pasižymėti bendra reikšme. Todėl šiame darbe morfologines samplaikas, sudarytas iš kelių (dažniausiai nekaitomų) žodžių, siūlome vadinti terminu *sudėtinis žodis* (pvz.: *be abejo, iš tolo, bet kur*).

Nei KTŽ, nei LKE nepavyko rasti termino *sudėtinis žodis*. Terminą *sudėtinis žodis* vartoja V. Labutis (1964, p.119) aprašydamas vieną iš dalelių grupių:

„sudėtiniai žodžiai – dalelytės, kurias galima skaidyti į sudedamąsias dalis (*argi, bene, kone, nebe, negi, tiktai, ko tik, tik tik*), atitinkančias paprastas dalelytes. Šių dalelių sudedamųjų dalių santykiai dažniausiai yra artimi kai kurių savarankiškų sudėtinių žodžių dėmenų santykiams. Pvz., dalelytės *bene* dėmenų santykis su atskirais žodžiais *be* ir *ne* yra panašus, sakysim, įvardžio *kiekvienas* dėmenų santykį su žodžiais *kiek* ir *vienas*, arba, pavyzdžiui, dalelytė *ko tik* „vos“ yra panašios darybos samplaikinis vienetą, kaip įvardžiai *tas pats, šis tas* ir pan. Taigi dalelytės, sudarytos iš kelių sudedamųjų dalių, galima laikyti savotiškais sudėtiniais žodžiais, kurie nuo savarankiškų sudėtinių žodžių iš esmės skiriasi tik kiekybiniais požymiais: dėmenų semantinio krūvio silpnumu ir tarpusavio ryšio netvirtumu“.

Paminėtina, kad V. Labutis terminą *sudėtinis žodis* vartoja kiek kitaip nei šio straipsnio autorės, nes sudėtinėms dalelytėms priskiria ne tik *ko tik, tik tik*, bet ir *argi, bene, kone*. Neaišku, kodėl tokie dariniai, kaip *argi, bene, kone* ir kt., vadinami sudėtiniais žodžiais. Tokius žodžius tiksliau būtų vadinti suaugtiniais žodžiais (dėl šio termino žr. poskyrį „Suaugtinis žodis“). Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad V. Labutis sudėtiniais žodžiais laiko tas samplaikas, kurios dar nesusiformavusios kaip leksinis vienetą, nors iš pateikto pavyzdžio (*ko tik* „vos“) galima suabejoti tokia nuomone. Kadangi *ko tik* turi bendrą reikšmę „vos“, vadinasi, galima laikyti atskiru leksiniu vienetu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad DLKG (2005, p.438) terminas *sudėtinis* kai kuriais atvejais vartojamas sinonimiškai su terminu *samplaikinis*: be paprastųjų, yra

³⁴ Šiam teiginiui prieštarauja vienas pavyzdys *kasvakar*, kur pirmas dėmuo yra dalelytė *kas*.

sudėtinių (samplaikinių) prielinksnių, sudarytų iš dviejų pirminių (*iš po, iš už*), arba pirminio ir antrinio (*į anapus, iš anapus, iš tarp, už anapus*). Ta pati terminų sinonimija randama ir LKG II (1971, p.656), kur rašoma, kad pagal sandarą jungtukai yra skirstomi į paprastuosius (vienažodžius: *ar, arba, bei*) ir sudėtinius, arba samplaikinius (sudarytus iš dviejų arba daugiau žodžių: *bet užtat, o tačiau, ir vis dėlto*).

Iš šios trumpos diskusijos matyti, kad kalbotyros darbuose nėra paplitęs terminas *sudėtinis žodis*, nors šiuo terminu būtų galima vadinti iš nekaitomų kalbos dalių sudarytus dvižodžius ar ilgesnius bendrą reikšmę turinčius darinius.

Suaugtinis žodis

Šitame skyriuje norima atkreipti dėmesį į tokius nenuoseklumus: 1) tai, kas yra suaugtinis žodis, vadinama samplaika; 2) netiksliai vartojamas terminas *sudurtinis žodis*, nes samplaikos dažniausiai yra nekaitomų žodžių sąaugos.

Pavyzdžiui, iš A. Valeckienės (1969, pp.76-78) straipsnyje pateiktų pavyzdžių matyti, kad ši autorė jungtuko ir dalelytės samplaikomis laiko ir tikras samplaikas (*o ir, bet tik*), ir suaugtinius žodžius (*ogi, betgi*). Iš paskutinių A. Valeckienės pateiktų pavyzdžių matyti, kad tai nėra dviejų atskirų žodžių kombinacijos, o į vieną žodį suaugę du nekaitomi žodžiai, t. y. sąaugos.

Kad suaugtiniai žodžiai laikomi (ir vadinami) samplaikomis, galima suprasti ir iš A. Paulauskienės (1994, p.388) naujų prielinksnių aprašymo: šie prielinksniai yra siejami su kitais žodžiais kaip darybos pamatu, todėl kai kuriuose iš jų galima atpažinti žodžių samplaiką (*anapus, abipus*). Taigi matyti, kad kai kuriuose darbuose samplaikomis vadinamos ne tik atskirų žodžių kombinacijos, bet ir žodžių sąaugos, nors jos nėra įvardytos kaip tokios.

Tačiau tokiems dariniams, kaip *anapus, betgi*, kalbotyros darbuose randamas terminas *suaugtinis žodis* arba *sąauga*. Plg. KTŽ: sąauga – žodis, atsiradęs suaugus žodžių junginio (paprastai įprasto pasakymo) dėmenims. Lietuvių kalboje dažniausiai antrasis tokio junginio dėmuo suaugtiniame žodyje yra aptrupėjęs, netekęs bent galūnės: *anuomet, išties, kitąkart, sudie(v), šešiasdešimt, šiandien*. LKE sąauga aprašoma kaip nuolat greta vartojamų žodžių bei formų suaugimas (*padėkdie, penkiasdešimt*). V. Urbutis „Žodžių darybos teorijoje“ (2009) apie sąaugas rašo, kad tai per ilgesnį laiką individualiai atsiradę žodžiai suaugus atitinkamų dažniau vartotų pasakymų komponentams (*ikitolaik, neilgtrukus, padėkdie*). Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje (1989, p.52) matyti logiška terminų *samplaika* ir *sąauga* vartoseną, plg.: prielinksniai rašomi atskirai nuo žodžių samplaikų (*be kita ko, dėl visa ko, tarp kita ko, metai po metų...*) ir nuo žodžių sąaugų (*lig šiolai, per visą dieną, tarp kitko*).

Remiantis anksčiau minėtose knygose pateiktais apibūdinimais, galima apibendrinti, kad dažniausiai sąaugomis laikomi iš vieno kaitomo ir kito nekaitomo žodžio sudaryti dariniai (plg. *anuomet, kitąkart, iškart*). Taip pat specifinėmis sąaugomis galima laikyti ir skaitvardžių darinius (plg. *dvidešimt*). Vis dėlto neaišku, kodėl sąaugomis laikomi iš žodžių junginio (kurį sudaro du

savarankiški žodžiai) sudaryti dariniai, pvz., *padėkdie, šiandien, kitąkart*, kuriuos galima laikyti sudurtiniais žodžiais.

S. Keinys (1973), aiškindamas tokių žodžių, kaip *anuomet, kitąkart, iškart*, susidarymą, teigia, kad tokiu atveju ne du pamatiniai kamienai suduriami į vieną žodį, bet junginio nariai suauga į vieną žodį. S. Keinio nuomone, turint galvoje tą tokių žodžių atsiradimo proceso skirtingumą, juos ir vadinti reikėtų kitaip. Kadangi kamienų sudūrimo būdu padaryti žodžiai vadinami *sudurtiniais*, galima būtų pasiūlyti junginio narių suaugimo į vieną žodį būdu susidariusius žodžius vadinti suaugtiniais žodžiais, arba sąaugomis. Tad tokie prieveiksmai, kaip *anapus, anuomet, kitądien, šįsyk* ir pan. galėtų būti vadinami suaugtiniais prieveiksmais.

Sudurtiniais žodžiais dažnai laikomas darinys, formaliai ir semantiškai pamatuotas dviejų savarankiškų žodžių (LKE); iš dviejų (kartais ir daugiau) savarankiškų žodžių padaryti dariniai (Urbutis, 2009). Kita vertus, KTŽ pateiktame apibūdinime neakcentuojama, kad sudurtiniai žodžiai sudaryti iš savarankiškų žodžių, plg.: dūrinys – žodis, kurio daryboje lietuvių kalboje remiamasi paprastai dviem pamatiniais žodžiais ir nedalyvauja afiksai. Tačiau KTŽ teigiama, kad prie sudurtinių žodžių dažniausiai skiriami suaugtiniai žodžiai, nors tai yra visai kitaip susidarę žodžiai.

Tokia painiava, kai sudurtiniais žodžiais vadinamos sąaugos, pastebima ir gramatikose: plg. LKG II (1971, p.544, pp.574-576) minimos sudurtinės dalelytės (pavyzdžius žr. poskyryje „Suaugtinės dalelytės, prieveiksmai, jungtukai, prielinksniai, išiktukai ir įvardžiai „Dabartinės lietuvių kalbos tekste“); DLKG (2005, p.432) vietoj suaugtinių (pagal mūsų sampratą) dalelyčių taip pat vartojamas terminas *sudurtinės dalelytės*. Toks terminijos nenuoseklumas randamas ir V. Labučio 1964 m. straipsnyje.

Nenuoseklus terminų vartojimas pastebimas ir LKG II (1971, p.583), kur rašoma apie sudurtinius prielinksnius (pavyzdžius žr. poskyryje „Suaugtiniai prielinksniai“); taip pat LKG II (1971, pp.710-711), kur jaustukų sąaugos vadinamos sudurtiniais jaustukais. LKG I (1965) teigiama, kad sudurtinių įvardžių yra nedaug (*kažkas, kažkoks, kiekvienas*); jie atsiradę suaugus junginiams, pvz., *visa kas, kita kas*.

Neaiškumus dėl terminų *sudurtinis* ir *suaugtinis žodis* padeda išsklaidyti S. Keinio (1973, p.24) argumentai. Jis teigia, kad lietuvių kalboje žodžiai, į kurių sudėtį įeina dviejų kitų žodžių kamienai, darybos atžvilgiu nėra vienodi. Daiktavardžių ir būdvardžių daryboje yra vadinamieji sudurtiniai žodžiai (*grėbliakotis, juodadarbis* ir pan.). Gramatikos darbuose sudurtiniais paprastai vadinami ir iš dviejų kamienų susidarę skaitvardžiai, prieveiksmai (*šešiasdešimt, anuomet, kelintąkart* ir pan.), tačiau savo daryba tokie skaitvardžiai bei prieveiksmai sinchroniškai yra visai skirtingi dariniai nuo sudurtinių žodžių. Vadinamieji sudurtiniai prieveiksmai visuomet susidaro žodžių junginių (šiuo atveju netinka kalbėti apie žodžių junginį, žr. poskyrį „Žodžių junginys“) pagrindu. Vadinasi, tokių žodžių darybos procesas (tiesą sakant, čia

gal labiau tiktų kalbėti ne apie darybą, bet apie kilmę) yra visai kitokio pobūdžio, negu sudurtinių žodžių daryba.

Išvados

Remiantis lietuvių kalbos rašybos taisyklėmis, kartu rašomi tie žodžiai, kurių vienas dėmuo yra sutrumpėjęs. Vadinasi, darinių *kažkas*, *ikšiol*, *vienąkart* ir pan. negalima laikyti MS, jei remiamasi tik formaliais kriterijais – šiuo atveju rašymu kartu, nors šių darinių reikšmė ir funkcija nesisiria nuo dviem ar trimis žodžiais rašomų *kažin kas*, *iki šiol*, *vieną kartą*, kurie laikomi MS. Dėl šios priežasties siūloma išplėsti MS sampratą ir skirti du MS tipus. Vieną MS tipą galima vadinti sudėtiniais žodžiais (tokias MS, kurias sudaro du ar daugiau žodžių), kitą – suaugtiniais žodžiais (tokias MS, kurios dėl rašybos taisyklių turi būti rašomos kartu).

Terminai *sudėtinis* ir *suaugtinis žodis* pasirinkti dėl to, kad geriausiai tinka MS struktūrai aprašyti; be to, diskusija dėl terminų atskleidė, kad kiti su samplaikiškumu susiję terminai vartojami nenuosekliai ir yra labai įvairūs. Kita vertus, tokie terminai, kaip *žodžių junginys*, *konstrukcija*, *samplaika*, gali būti vartojami, kai aprašoma MS struktūra ir kilmė, nes kai kurios MS, atsižvelgiant į jų susiformavimo būdą, gali būti žodžių junginiai, konstrukcijos ar suaugtiniai žodžiai.

Literatūra

1. Čermák F., 2007. *Czech and General Phraseology*. Praha: Karolinum.
2. DLKG, 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas, 4-oji pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. Gaivenis, K., Keinys, S., 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas Šviesa.

4. Keinys, S., 1973. Pastabos apie kalbos mokslo terminus. *Mūsų kalba*, 3, pp.24-25.
5. LKE, 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Reng. K. Morkūnas, red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
6. LKG I, 1965. *Lietuvių kalbos gramatika: fonetika ir morfologija*. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
7. LKG II, 1971. *Lietuvių kalbos gramatika: morfologija*. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
8. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*, 1989. Sud. N. Šližienė, A. Valeckienė, 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo.
9. Labutis, V., 1964. Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*. Vilnius: Mintis, pp.119-131.
10. Labutis, V., 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Lukašenko, I., 2009. *Akcentinis viensiemenių žodžių šlijimas lietuvių kalboje*. Bakalauro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas.
12. Paulauskienė, A., 1994. *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
13. Rimkutė, E., 2006. *Morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas kompiuteriniame tekste*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
14. Rimkutė, E., 2009. Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija. *Kalbų studijos*, 14, pp.32-38.
15. Rosinas, A., 1995. *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
16. Rosinas, A., 1996. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
17. *Slovní české frazeologické a idiomatiky*, 1988. Praha: Academia Praha.
18. Urbutis, V., 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
19. Valeckienė, A., 1969. Jungtukai, dalelytės bei jų samplaikos sujungiamajame sakinyje. *Lietuvių kalbotyros klausimai XI. Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai*. Vilnius: Mintis, pp.69-83.
20. Zinkevičius, V., 2000. Lemuoklis – morfologinei analizei. *Darbai ir Dienos*, 24, pp.245-273.

Jolanta Kovalevskaitė, Erika Rimkutė

Two Types of Grammatical Multiword Units in Lithuanian: *sudėtinis žodis*, *suaugtinis žodis*

Summary

Grammatical multiword expressions (MWUs) of Lithuanian are defined as a type of fixed expressions consisting of two or more functional words that form semantically and syntactically unified, non-compositional unit that performs one syntactic function. Grammatical MWUs functionally stand for adverbs, prepositions, conjunctions, particles, pronouns, interjections.

The goal of the article is to describe the Lithuanian grammatical MWUs in respect to their structural and orthographical features, as in the Lithuanian language grammatical MWUs can consist of two or more words (*iki šiol* – yet, still, till) or they can be compounds (*ikšiol*).

Compound grammatical MWUs were investigated in the morphologically annotated Corpus of Contemporary Lithuanian Language, and compound particles, compound adverbs, compound prepositions, compound conjunctions, compound interjections were identified and analyzed. The analysis shows that compound grammatical MWUs are less numerous than grammatical MWUs, that are written as a phrase of two or more separated words.

The authors discuss the need to distinguish two types of grammatical MWUs in Lithuanian in respect to their structure and spelling: a) MWUs that consist of two or more functional words and are written separately (*kažin kas* – somebody); b) MWUs that consist of two or more functional words which are written together; the one element of these MWUs is normally reduced (*kažkas* – somebody). Some terminological inaccuracies of using terms related to compound words and MWUs in Lithuanian were discussed, and two terms *sudėtinis žodis*, *suaugtinis žodis* were chosen in order to qualify two types of grammatical MWUs of Lithuanian.

Straipsnis įteiktas 2009 12
Parengtas spaudai 2010 03

Apie autoreis

Jolanta Kovalevskaitė, Vytauto Didžiojo universiteto Vokiečių ir prancūzų filologijos katedros doktorantė, Kompiuterinės lingvistikos centro jaunesnioji mokslo darbuotoja.

Mokslinės veiklos sritys: tekstynų lingvistika, lyginamieji kalbų tyrimai, pastovieji junginiai.

Adresas: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Kompiuterinės lingvistikos centras, K. Donelaičio g. 52-206, 44244 Kaunas
El. paštas: j.kovalevskaite@hmf.vdu.lt

Erika Rimkutė, dr., Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros docentė, Kompiuterinės lingvistikos centro mokslo darbuotoja.

Mokslinės veiklos sritys: tekstynų lingvistika, kompiuterinė lingvistika, automatinė morfologinė analizė ir sintezė, morfologinis daugiareikšmiškumas, automatinė sintaksinė analizė.

Adresas: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Kompiuterinės lingvistikos centras, K. Donelaičio g. 52-206, 44244 Kaunas
El. paštas: e.rimkute@hmf.vdu.lt

DOI: 10.5755/j01.sal.1.16.43366